

JISMONIY MADANIYAT SOHASIDA TALABALARNING ILMIIY TADQIQOT ISHLARINI TASHKIL ETISH MEZONLARI

Sultonov Sh.U.

Qarshi davlat universiteti dotsenti

Tayanch soʻzlar: jismoniy madaniyat, taʼlim, ilmiy tadqiqot, talaba, tarbiya, oliy taʼlim, pedagogika, ilmiy rahbar, sport, tizim, jarayon, soha, standart.

Ключевые слова: физическая культура, образование, исследования, студент, воспитание, высшее образование, педагогика, научный руководитель, спорт, система, процесс, область, стандарт.

Key words: physical education, education, research, student, upbringing, higher education, pedagogy, supervisor, sport, system, process, area, standard.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining maqsadi taʼlim sohasini tubdan isloh qilish, uni rivojlangan davlatlar darajasiga koʻtarish, yuksak maʼnaviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yaratish hisoblanadi[1].

Taʼlimning amalda boʻlgan meyoriy-huquqiy hujjatlarida, oliy maʼlumotli kadrlar tayyorlashning taʼlim yoʻnalishlari va magistratura mutaxassisliklari kesimida roʻyxati tizimlashtirilgan holda keltirilgan, oliy taʼlimning davlat taʼlim standarti - muayyan taʼlim sohasiga (soha tarkibiga) qoʻyiladigan malaka talablari, taʼlim mazmuni, bitiruvchilar umumiy tayyorgarligining zaruriy va yetarli darajasini, kadrlar tayyorlash sifatini baholash darajalarini belgilaydigan etalon darajasi ishlab chiqilgan va takomillashtirilib borilmoqda.

Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimida jismoniy madaniyat taʼlim yoʻnalishi bakalavr hamda jismoniy tarbiya va sport mashgʻulotlari nazariyasi va metodikasi magistr darajasini olishda bitiruvchilarning yakuni davlat attestatsiyalari bu ularning yakuniy olib borgan ilmiy tadqiqoti bilan belgilanadi. Bu bilan talabalarning kelgusi kasbiy faoliyatga tayyorgarligi hamda ilmiy daraja olish uchun tayyorlanadigan dissertatsiya ishlarining devorhasi sifatida ham eʼtirof etiladi.

Hozirda jismoniy madaniyat va sport yoʻnalishida qator ilmiy izlanishlar nafaqat izlanuvchilar balki oʻquv muassasalarining boshqa jismoniy madaniyat va sport murabbiylari tomonidan ham olib borilishi fikrimizning dalilidir. Oʻz

faoliyatiga ijodiy munosabat pedagogik muammolarni hal qilishning yangi, o'ziga xos va samarali usullarini izlashni nazarda tutadigan tadqiqot ishlari talabalarning ham kelgusi faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatish yuzasidan tushunchlar berish hamda yo'naltirish bugungi kunning dolzarb muammosi hisoblanadi. Buning uchun talabalarning ushbu jarayonga yo'naltirish va uning muayyan talablarini o'rgatish orqali kelgusida yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash imkoniyati yuzaga kelishi mumkin.

Jismoniy madaniyat sohasida talabalar tomonidan olib boriladigan ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirishda, avvalo, ilmiy tadqiqot ishining bosqichlarini to'g'ri va aniq o'rgatish hamda yo'naltirish lozim bo'ladi. Uning turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- uslubiy ishlar;
- ilmiy va uslubiy;
- tadqiqot.

Jismoniy madaniyat sohasida har qanday tadqiqotning ilmiy xarakteri tadqiqot turining o'zi bilan emas, balki ilmiy ish uchun taklif qilingan talablarning bajarilishi bilan belgilanadi. Pedagogika tajribasining ushbu umumlashmasiga ko'ra, o'rganilayotgan mammoning kimlar va qay darajada o'rganilganligini to'liq ilmiy ishlarga kiritish lozim[2]. Masalan, «Metodik» va «ilmiy-uslubiy» ishlarning tushunchalari tadqiqotning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Bu esa o'qitish va tarbiya usullari masalalarini hal qilishga ustunlik berish bilan tavsiflanadi. Shuningdek, jismoniy tarbiya va sport sohasida ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishda dasturiy amal, ya'ni manbalar to'plami sifatida foydalanish nazarda tutiladi.

Uslubiy ish bilan ilmiy-uslubiy ishning farqi unda mavjud bo'lgan yangilik elementlari mavjudligi bilan farqlanadi. Agar talaba u yoki bu mavzuda tadqiqot olib borsa, talabaning faoliyati, amalga oshirish tartibi, izlanishi, mavzuning xususiyatlarini aniqlashtirish uchun ularning tajribasi bilan tanishish bilan cheklanib qolsa va masalani hal qilishda o'ziga xos yondashuv bo'lmasa, noma'lum (ishlab chiqmoqchi bo'lgan yangiligi) tadqiqot usullari topilmaydi[4]. Agar xuddi shu umumlashtirish bilan tajriba topilgan bo'lsa, unda eksperimental sharoitda o'qitish va tarbiyaning yangi namunalari ko'paytiriladi, bunday o'rganish uchun u ilmiy va uslubiy materiallarni o'rganish hamda qiyosiy tahlil qilish lozim bo'ladi.

Jismoniy madaniyat sohasida talaba tomonidan olib boradigan tadqiqotda ilmiy-uslubiy ishlar mohiyatan ilmiy tadqiqotlarning alohida ahamiyatga molik jarayoni hisoblanadi[5]. Shu o'rinda u nafaqat ta'lim va tarbiya metodikasi masalalari, balki jismoniy madaniyat sohasidagi keng doiradagi masalalarni ham qamrab oladi. Bu tadqiqot metodologiyasi va tadqiqot usullari tushunchalariga amal qiladi. Tadqiqot metodikasi - bu o'rganish uchun tadqiqot dasturining bir turi, muayyan tadqiqot mavzusi yoki muammosini har tomonlama oldindan ishlab chiqish natijasi sifatida e'tirof etiladi. Tadqiqot usullari - bu texnik yoki tadqiqotda foydalaniladigan qator usullar majmui sirasiga kiradi.

Jismoniy madaniyat sohasida talaba tomonidan aniqlangan muammo bo'yicha tadqiqot olib borishda uning bosqichlariga alohida e'tibor qaratishi va unga rahbarlik qilayotgan professor-o'qituvchining ko'rsatmalariga rioya qilishi talab etiladi. Har qanday aniq tadqiqot bir necha bosqichda taqdim etilishi lozim[4]. Bular:

1. tadqiqot mavzusini tanlash;
2. tadqiqot obyekti va predmetining ta'rifi;
3. maqsad va vazifalarni aniqlash;
4. olib borilgan tadqiqot hajmi;
5. gipotezalarni ishlab chiqish;
6. tadqiqot rejasini tuzish;
7. adabiyot bilan ishlash;
8. mavzuni o'rganilganlik darjasi;
9. tadqiqot usullarini tanlash;
10. tadqiqot olib borish shartlarini tashkil etish;
11. tahlil qilish (materiallar yig'ish);
12. tadqiqot natijalarini qayta ishlash;
13. natijalar to'g'risidagi bayonot;
14. tadqiqot ishini shakllantirish.

Har bir bosqichning o'z vazifalari bor, ular ko'pincha ketma-ket, ba'zan esa bir vaqtning o'zida hal qilinadi.

Tadqiqot mavzusini tanlash: butun ilmiy tadqiqot har qanday ilmiy muammoni hal qilishni o'z ichiga oladi. Ilmiy etishmovchilik, faktlar, ilmiy izlanishlarning nomuvofiqligi ilmiy izlanishlarga zamin yaratadi. Ilmiy muammoni shakllantirish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- tanlangan mavzuning amaliyotda mavxumligini aniqlash;
- mavxumlikni bartaraf etish zarurligini asoslash;
- maqsadlarni belgilash.

Talaba ko'proq vakolatli bo'lgan muammolarni va uning amaliy faoliyati bilan qanday bog'liqligini (sport, ta'lim, tashkiliy, o'qitish yoki murabbiylik) o'rganish afzalroqdir[3]. Shu bilan birga, taklif qilingan mavzuni eksperiment o'tkazish imkoniyati nuqtai nazaridan baholash kerak. YA'ni, tadqiqot guruhlari (tajriba va nazorat), tadqiqot olib borish usullarini shakllantirish, eksperimental sinovlarni o'tkazish uchun tegishli sharoitlarni yaratish uchun etarli miqdordagi sotsiologik testlarning mavjudligi ta'minlangan bo'lishi lozim.

Jismoniy madaniyat sohasida talaba tomonidan muayyan mavzuda olib borilgan ilmiy tadqiqot ishi mustaqil bajarilishi talab etiladi. Uni bajarishda talabdan kasb odob-axloqi qoidalariga qat'iy rioya etishi (plagiat, statistik va boshqa ma'lumotlarni soxtalashtirish, shuningdek, yolg'on sitatalar keltirishga yo'l qo'ymasligi) talab etiladi. Bu bilan bir vaqtda talabning ilmiy rahbariga ham muayyan talablar qo'yiladi.

Ilmiy rahbarning majburiyatlariga quyidagilar kiradi:

1. tadqiqot mavzusi doirasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan masalalar bo'yicha tizimli ravishda yordam berish maqsadida maslahatlar jadvalini tuzish;

2. tadqiqot usullarini tanlashda ishtirok etish va ularni tadqiqot ishida qo'llashda talabaga ko'maklashish;

3. talabaning ilmiy tadqiqot ishini olib borishda belgilangan kalendar ish rejasi bo'yicha ishlarning bajarilishini va ilmiy tadqiqot ishini o'z vaqtida tayyorlanishini nazorat qilish;

4. dastlabki himoyagacha ilmiy tadqiqot ishiga xulosa berish.

Yuqoridagilar asosida tegishli kafedra mudiri va ilmiy rahbari zimmasiga aniq mas'uliyatlar yuklatiladi.

Yuqori saviyada va sifatli bajarilgan ilmiy tadqiqot ishlari turli tanlovlarda ishtirok etishi yoki mazkur tadqiqot ishini yanada kengroq xajmda o'rganish imkoniyatlari yaratiladi.

Xulosa tariqasida jismoniy madaniyat sohasida talabalarning ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil etish hamda mazkur jarayonda yuqorida keltirilgan metodik ko'rsatmalarga rioya etgan holda amalga oshrilsa ijobiy natijalarga erishish imkoniyati oshadi.

Адабиётлар:

1. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. “Баркамол авлод орзуси”. Тошкент-1997 й.
2. Абдуллаев А.А. Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида илмий тадқиқотлар олиб бориш муаммолари. Жисмоний маданият ва жисмоний тарбия соҳасидаги муаммолар. Илмий-амалий конференция материаллари. Тошкент-2016 й. 89-93 б.
3. Radjabov A. Ilmiy tadqiqot asoslari: o'quv qo'llanma. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – T.: «Tafakkur-Bo'stoni», 2012.–208 b.
4. Махмудов Б.А. Бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчисини касбий фаолиятга тайёрлашда мустақил илмий ишларини ташкил этиш. Муғаллим хэм билимбердилуғу журнал. №2-сан. Нукус-2021 й. 135-139 б.
5. Махмудов Б.А. Жисмоний тарбия ўқитувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашнинг методологик асослари. Молодой Ученый – Международный научный журнал. Казан-2021 г. 459 с.

РЕЗЮМЕ

Mazkur maqola jismoniy madaniyat sohasida talabalarning ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil etishda amalga oshirilishi lozim bo'lgan mezonlarga bag'ishlangan bo'lib, unda talaba va uning ilmiy rahbari tomonidan ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishda amalga oshirilishi lozim bo'lgan tavsiyalar berilgan.

РЕЗЮМЕ

Данная статья посвящена критериям, которым необходимо руководствоваться при организации научно-исследовательской работы студентов в области физической культуры, содержит рекомендации, которые должны выполняться студентом и его научным руководителем при проведении исследования.

SUMMARY

This article is devoted to the criteria that must be followed when organizing students' research work in the field of physical education, and contains recommendations that must be followed by the student and his supervisor when conducting research.